

МЕТАФОРИЧНІСТЬ РОЗУМІННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

ДЗЬОБАНЬ, ОЛЕКСАНДР¹
КРОТЮК, ВАСИЛЬ²

Анотація

Актуальність теми полягає у тому, що метафори формують спосіб мислення, визначають цінності й стратегії розвитку інформаційного середовища. Вони допомагають пояснити складні процеси у доступній формі та впливають на суспільну свідомість. **Метою статті** є уточнення ключових характеристик інформаційного суспільства на базі наявних метафор його тлумачення та показ причинно-наслідкового зв'язку між розвитком «продуктів» інформаційного суспільства і бурхливим зростанням технологій в інформаційній сфері. Різноманітність поглядів на феномен «інформаційне суспільство» породжує безліч варіантів концептуальних метафор: «технотронна ера» (Зб. Бжезінський); «зріле суспільство» (Д. Габор); «технологічне суспільство» (Ж. Елюль); «суперіндустріальне суспільство» (Е. Тоффлер); «постсучасне суспільство» (Ж.-Ф. Ліотар), які також як інші метафори, що застосовуються до сучасного суспільства. Вони підкреслюють характерні особливості, вносять доповнення, але в цілому актуалізують розуміння сукупності процесів, що впливають на розвиток суспільства, як системи. Концептуалізація даної теми через метафори відкриває шлях до міждисциплінарного осмислення: соціологічного, філософського, культурологічного. Адже інформаційне суспільство не можна звести лише до технологій, воно включає символічні, комунікативні та ціннісні виміри. Метафоричний підхід не є заміною строгого аналізу, а навпаки доповнює його, надаючи дослідникам інструмент для глибшого розуміння трансформацій сучасного світу. У статті показано, що фундаментальне для філософії та соціології поняття «суспільство» у процесі створення й розвитку теоретичних конструкцій, що дають змогу описати зміни, які відбуваються на конкретному етапі розвитку людської цивілізації, доповнювалося метафоричними термінами, за допомогою яких окреслювали тимчасові межі, визначали відмітні риси соціальної системи. Окреслено найсуттєвіші аспекти вивчення інформаційного суспільства (технологічний, символічний, культурний, психологічний, глобалізаційний і політичний), виокремлено узагальнюючі ознаки інформаційного суспільства. Зроблено висновок, що сучасне інформаційне суспільство часто описується не лише через строгі наукові дефініції, а й за допомогою метафор, які відображають складність і багатовимірність цього феномена. Метафоричність дозволяє глибше зрозуміти природу інформаційних процесів: наприклад, суспільство як «мережа», «організм», «дзеркало», «ринок знань» чи навіть «кіберпростір». Вони підкреслюють характерні особливості, вносять доповнення, але в цілому актуалізують розуміння сукупності процесів, що впливають на розвиток суспільства, як системи.

Ключові слова: суспільство, інформаційне суспільство, технології, комунікації, мережеві комунікації, інформація, мережі, соціальна структура, метафора.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. За минулі півстоліття саме поняття «інформаційне суспільство» міцно увійшло не тільки в науковий тезаурус, а й у публіцистику, а суперечки з приводу його визначення не вщухають. Більшість критиків цієї концептуальної метафори закидають теоретикам минулого століття технологічний детермінізм і однобічний підхід.

Будь-який соціум, кардинально відмінний від його історичних попередників, передусім харак-

теризується новою якістю людського життя, що породжує «нову людину» та якісно нову соціальну структуру. В інформаційному суспільстві ця нова якість полягає у забезпеченні кожної особи будь-якими знаннями, що зумовлює радикальні зміни в усій системі суспільних відносин (політичних, правових, духовних та ін.) Тобто основна ідея інформаційного суспільства у соціогуманітарному вимірі полягає у досягненні нової фази розвитку – «суспільства знань» і забезпечення для всіх рівного доступу до них. Отже, поняття інформаційного суспільства відображає об'єктивну тенденцію в соціальній еволюції, коли інформація (знання) стає однією з основних цінностей у житті людей.

Зміни, що відбулися в результаті комп'ютеризації за останні 30 років виявилися такими глибокими й масштабними, що вони тор-

¹ Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (Харків, Україна)
E-mail: a_dzeban@ukr.net

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2075-7508>

² Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, Україна)
E-mail: krotiukvasyl@gmail.com

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5606-069X>

кнулися серцевини соціального буття, самого способу життя людей. Ці соціальні зміни знайшли теоретичне висвітлення у низці нових концепцій суспільного розвитку, що з'явилися в кінці ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, з яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Результати аналізу наукових джерел дають змогу констатувати, що сучасне суспільство трактується поліаспектно як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Кінець ХХ початок ХХІ ст. привнесли нові метафори та нові концепції у визначення суспільства. Існуючі в соціологічному тезаурусі концептуальні метафори, що визначають суспільство, мають яскраво виражений глобальний характер і є джерелом виникнення гарячих дискусій.

Наприклад, змістовний хаос, що виник при «жонглюванні» поняттями «модерніті»/ «постмодерніті» наприкінці ХХ ст. призвів до появи таких концептуальних метафор, як: «радикалізоване модерніті», «де-традиціоналізація» (Giddens, 1991); «реконструйоване модерніті» (Smart, 2016); «модерніті-для-себе (modernity for itself)» (Bauman, 1992).

Паралельно з ними розвиваються концепти «мережеве суспільство» (Van Dijk, 2006; Castells, 2004), «інформаційне суспільство» (Masuda, 1983; Bell, 1980; Castells, 1996).

ХХІ століття не внесло ясності у визначення ключової метафори сучасного суспільства, концептуальними залишаються метафори початку цього століття: «індивідуалізоване суспільство», «післясучасність» (З. Бауман); «космополітичне суспільство», «друга сучасність» (У. Бек); «мобільне суспільство» (Д. Уррі), «електронно-цифрове суспільство» (Д. Тапскотт), «технотронне суспільство» (Зб. Бжезинський), «техносупільство» (Б. Гейтс), «програмоване суспільство» (А. Турен).

«Друге народження» отримало популярне в епоху Емілія Дюркгейма, а потім надовго забуте поняття «складне суспільство». Можна сказати, що з приводу поділу суспільства на просте і складне – це єдино досягнутий консенсус серед дослідників соціальної реальності. Причому, цей консенсус існує саме у визнанні структурної складності (структурної диференціації), яка супроводжує перехід від однієї форми суспільства до іншої та має відмінні ознаки.

Сучасне суспільство трактується поліаспектно як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. привнесли нові

метафори та нові концепції у визначення суспільства. Існуючі в соціологічному тезаурусі концептуальні метафори, що визначають суспільство, мають яскраво виражений глобальний характер і є джерелом виникнення гарячих дискусій.

Таким чином, навіть поверхневе знайомство з таким широким спектром підходів до розуміння інформаційного суспільства дає всі підстави констатувати, що сьогодні постає потреба в уточненні концептуальної рефлексії сутності інформаційного суспільства з урахуванням нових метафор та нових концепцій у його визначенні.

Мета та формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є уточнення ключових характеристик інформаційного суспільства на базі наявних метафор його тлумачення та показ причинно-наслідкового зв'язку між розвитком «продуктів» інформаційного суспільства і бурхливим зростанням технологій в інформаційній сфері.

Реалізація поставленої мети не передбачає дискусії з приводу визначення сучасного суспільства в якійсь концептуальній метафорі, однак протягом викладення матеріалу відстоюватиметься авторська позиція, що саме збірний образ інформаційного суспільства, відображений у різних теоретичних підходах, слугує опорою для уточнення характерних особливостей інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фундаментальне для філософії та соціології поняття «суспільство» у процесі створення і розвитку теоретичних конструкцій, що дають змогу описати зміни, які відбуваються на конкретному етапі розвитку людської цивілізації, доповнювалось метафоричними термінами, за допомогою яких окреслювали темпоральні межі, визначались відмінні риси соціальної системи.

Американський психолог Джуліан Джейнс, який досліджував еволюцію людської свідомості, визначав метафоризацію однією з найважливіших здібностей людини осмислювати та розширювати розуміння світу, як природного, так і соціального. З його точки зору створення образу для осмислення невідомого і малозрозумілого феномена є можливим коли «абстрактні концепції формуються за допомогою конкретних метафор» (Jaynes, 1976).

Евристичний потенціал метафори як когнітивного механізму якнайповніше розкрили в сучасній теорії метафори Дж. Лакофф і М. Джонсон, аргу-

ментувавши це тим, що «наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми думаємо і діємо, по суті своїй є метафоричною» (Lakoff, Johnson, 1980). Під цим поняттям зазначені автори мають на увазі прозовий або поетичний вираз, що є концептом, який вживають у непрямому значенні, щоб виразити експліцитний смисл асоціативного образу поняття. Для повного розуміння сенсу концептуальної метафори необхідно враховувати темпоральні особливості, що пов'язані з економічним, політичним, культурним життям країни і суспільства загалом.

На наш погляд, концептуальну метафору можна правильно зрозуміти у тому разі, якщо акцент робиться не на самому понятті (наприклад, на суспільстві), а на формі вираження специфічних особливостей поняття в конкретний період часу, що її можна описати за допомогою позначення метафоричних ознак цього поняття. Це те, що П'єр Бурдьє називав функцією «персоналіфікуючої акцентуації» (Bourdieu, 1980, 2004).

У різний час, кожен великий соціальний теоретик обґрунтовував свій підхід до розуміння суспільства, його виникнення та еволюції. Як підстави для розрізнення типу соціального устрою пропонували такі.

Цивілізаційний підхід (К. Ясперс, А. Тойнбі) на основі використання як базового метафоричного поняття «цивілізація», що є доволі невизначеним і розмитим, розуміється скоріше інтуїтивно, окрім того, не піддається суворому й однозначному визначенню. Даний підхід пов'язаний із визначенням закономірностей якісних змін соціокультурного стану та розвитку суспільства під час зміни різних історичних типів державного устрою; позначенням цивілізації як особливого типу людських спільнот, що викликає певні асоціації у царині культури: релігії, звичаїв, живопису, архітектури.

Формаційний підхід, який акцентує увагу на способі виробництва матеріальних благ і характері виробничих відносин (К. Маркс). Цей підхід певною мірою можна розглядати як такий, що доповнює цивілізаційний підхід, оскільки у всесвітньому історичному процесі обов'язково спостерігаються факти синхронного (паралельного) співіснування різних формацій (метафора) та цивілізацій і їхніх перетинів у процесі розвитку.

Еволюційний підхід, згідно з яким суспільство метафорично уподібнюється біологічному організмові, еволюціонує у своєму розвитку, що веде до структурної організованості, гнучкої

соціальної організації та має тенденцію до досягнення рівноваги, балансу сил (Г. Спенсер).

Підхід, що орієнтується на тип домінуючої форми соціальної солідарності: механічна/органічна (Е. Дюркгейм). Стан суспільства може бути нормальним або патологічним, залежно від ступеня солідарності (метафора) в ньому. Механічна солідарність – в архаїчних, примітивних суспільствах: за принципом «свій/чужий», схожістю мови, звичаїв, віри тощо. Органічна солідарність – у розвинених суспільствах: диференціація суспільних функцій на основі поділу праці, інтеграція-взаємозалежність одна від одної.

Підхід, що орієнтується на тип панування (М. Вебер). Вебер розглядав суспільство не на основі солідарності, а як результат боротьби за владу й утримання панування. Метафора панування ґрунтується на покорі, претензії на легітимність такого роду примушення і підпорядкуванні встановленому порядку; визнанні влади тих, хто управляє, над керованими. Панування поділяється М. Вебером виходячи з «мотивів покорі» на типи: легальне, патріархальне, харизматичне. Відповідно до цього поділу він розглядав легітимність політичної влади, виокремив різні типи соціальної дії та обґрунтував, що легальний тип панування є найбільш придатним для індустріального суспільства.

Підхід, що орієнтується на спосіб добування засобів до існування. Відповідно до цього підходу, еволюція суспільства безпосередньо пов'язана з розвитком технологій і способів виробництва матеріальних благ; впливає на всі сфери суспільного життя; поділяється на просте суспільство мисливців і збирачів, садівниче, аграрне і промислове; осіб виокремлено «гібридні суспільства», що займаються рибальством і морським промыслом (Г. Ленські і Дж. Ленські).

Хвильова концепція (Е. Тоффлер). Тоффлер розвиває ідею трьох хвиль (стадій) розвитку суспільного устрою, які призводять до глобальних зрушень в організації життя суспільства; аграрна, індустріальна і постіндустріальна хвиля змінюють одна одну, але найсильнішою є остання і пов'язана вона з технічною революцією. Саме ця хвиля забезпечила якісний стрибок та еволюційну трансформацію всіх сторін суспільного життя в середині XX ст. і веде до створення нового типу інформаційно-технологічного суспільного устрою.

Слід наголосити, що кожен із означених підходів характеризується своєю метафоричністю

в описанні суспільних особливостей того чи іншого етапу суспільного розвитку, має свої сильні та слабкі сторони й кожне із суспільств має суттєві, з огляду на цілі дослідника, ознаки та характеристики.

У середині ХХ ст. набув широкого поширення поділ суспільства на традиційне (доіндустріальне), індустріальне й постіндустріальне. Принципи поділу закладені А. Туреном, У. Ростоу, Р. Ароном, Д. Беллом. Вони підготували підґрунтя для осмислення якісно нового стану суспільства, пов'язаного з науково-технічною революцією та інформаційним вибухом. Наука перетворюється на продуктивну силу, стає основним чинником розвитку і збереження суспільства.

Ідея, що з'явилася на початку ХХ ст. (А. Пенті), а в 50-ті роки введений у науковий обіг термін «постіндустріальне суспільство» (Д. Рісмен), спричинили міждисциплінарні дискусії в науковій спільноті з приводу «аналітичної конструкції» теорії постіндустріального суспільства. Деніел Белл по праву вважається основоположником цієї концепції. Завдяки йому дослідники в різних галузях знання розширили межі як самого поняття постіндустріального суспільства (за допомогою метафор «постіндустріальний капіталізм/соціалізм»; «конвенційний/екологічний постіндустріалізм»), так і чинників, що визначають соціальні зміни у процесі переходу від однієї форми суспільства до іншої.

Стрімке й масове поширення комп'ютерів та Інтернету у 1980-1990 рр. ХХ ст., збільшення виробництва і споживання інформації послугувало підставою для позначення нового феномена розвитку суспільства, що позначається у взаємозв'язку з інформаційною революцією та інформаційним вибухом. Передумовою масової інформатизації суспільства була НТР.

У науковий обіг концептуальна метафора «інформаційне суспільство» у 1950-1960-х рр. ХХ ст. увійшла завдяки американському і японському економістам Ф. Махлупу і Т. Умесао. І хоча обидва автори прийшли до цієї ідеї майже одночасно, відмінність у підходах є доволі суттєвою, хоча й використовують вони в обох випадках опору на економічну складову. Фріц Махлуп прогнозував настання «економіки знань» і розглядав як основний критерій інформаційного суспільства частку нематеріального (інформаційного) капіталу у зростанні ВВП. Він зарахував до галузі, що виробляє інформацію, СМК, освіту, комп'ютерне виробництво, видавничу

справу, право і спробував визначити їхню економічну цінність.

Продовжуючи розвиток цього напрямку, М. Порат вніс визначення «інформаційна економіка», Т. Стоуньєр – «інформаційне багатство», розглядаючи інформаційні ресурси як основну економічну цінність, найбільше потенційне джерело багатства суспільства.

Марк Порат доводить зростання інформаційної діяльності на прикладі американського суспільства. Він обґрунтовує ідею «інформаційної економіки», роблячи узагальнювальний висновок про те, що США є суспільством, у якому чільне місце посідає діяльність із виробництва інформаційного продукту та інформаційних послуг, а також громадське та приватне (вторинний інформаційний сектор) діловодство. Ключова ідея його концепції – зростання знань (інформаційний продукт). Це зростання відбувається в результаті прогресу інформаційних технологій і в цьому сенсі точка зору М. Пората має спільні риси з концепцією Ф. Махлупа (Machlup, 1962).

Японський варіант концепції «інформаційне суспільство» Т. Умесао і його послідовників Ю. Хаяші, Ю. Іто, Т. Сакаїї має прикладний характер, оскільки був спрямований на розв'язання внутрішніх економічних завдань тільки Японії. У даній концепції автори спиралися на теорію «інформаційного вибуху», яка пов'язана зі зростанням комп'ютеризації. Завдяки цьому процесу доступність і кількість інформації збільшується, рутинна праця знижується, автоматизація виробництва зростає, і разом з ним виробництво інформаційного продукту, що стає рушійною силою розвитку суспільства, і, як результат – якісні зміни в економіці (Пилипчук, Дзьобань, 2014; Дзьобань, 2013; Інформаційне суспільство, 2017).

Д. Белл із натхненням сприйняв нову концептуальну метафору і конвергував свою концепцію постіндустріального суспільства з ідеями інформаційного суспільства, пояснивши, що в даному терміні відображено нову назву постіндустріального суспільства. Він підкреслював, що в цьому новому «постіндустріальному інформаційному суспільстві» – саме інформація стає основою соціальної структури.

Соціологічний аспект його праці ґрунтується на вже наявному в працях попередніх теоретиків метафоричному уявленні про суспільство як про живий організм, у якому існує свій порядок обміну інформацією між клітинами, нейронами мозку, свій обмін речовин. Відмінною особли-

вістю інформаційного обміну в сучасному суспільному організмі стає вплив технологічного чинника.

Соціальні, політичні, культурні сфери постіндустріального суспільства в концепції Д. Белла, піддаються трансформації під впливом двох ключових чинників: «знаннєва революція» – зростання теоретичного знання і «кібернетична революція» – створення, контроль, оцінка технологічної діяльності. Модернізація, яку більшість соціальних науковців «постіндустріального суспільства» розглядає як сукупний процес перетворень у всіх сферах (технологічній, економічній, соціальній, політичній тощо), спрямований загалом на удосконалення суспільної системи, набуває в теорії «інформаційного суспільства» нових способів. Основним чинником перетворень суспільного устрою визнається створення й використання індустрії інформації (комп'ютерів, мікроелектроніки, комунікаційно-обчислювальних мереж, національних і міжнаціональних баз даних) (Bell, 1980; Белл, 1996).

Слід зазначити, що починаючи з 1960-х рр. XX ст. і до сьогодні все розмаїття акцентів у тлумаченні інформаційного суспільства розвивалося в напрямках, пов'язаних із вивченням окремих аспектів цього феномена, з позицій, яких дотримувалися автори в тій науковій царині, в якій вони здійснювали дослідження. Опис напрямів досліджень дає змогу окреслити ключові характеристики інформаційного суспільства. Тож, можна окреслити найсуттєвіші аспекти вивчення інформаційного суспільства.

1. Технологічний. У цьому аспекті особливе значення мають праці авторів у царині теорії інформації та кібернетики: К. Шеннона, Г. Найквіста, Р. Хартлі, Н. Вінера, В. Ешбі, С. Голдмана, С. Ллойд. Вони приділяли увагу насамперед технічним проблемам передачі даних, елімінуючи змістовну складову. Найповніше суть підходу окреслив С. Ллойд: «кожна революція у сфері обробки інформації пов'язана з тією чи іншою новою технологією – це комп'ютер, книга, мозок, ДНК. Ці технології дають змогу записувати й обробляти інформацію відповідно до певних правил» (Ллойд, 2019).

Для формування нових концептуальних метафор у визначенні суспільства їхні праці мають важливе значення, оскільки розроблені ними моделі технічних систем для передачі даних послугували основою для застосування аналогії до соціальної системи. Крім того, ключові харак-

теристики технічної системи, такі як автономність, самоорганізація, децентралізація, налагоджена взаємодія між елементами системи, почали використовуватися соціальними дослідниками під час вивчення феномена інформації та впливу техніко-технологічної складової в інформаційному обміні всередині соціальної системи. Саме технологічний аспект нового суспільного устрою підкреслювали як ключовий усі наступні теоретичні інформаційного суспільства.

Наприклад, Д. Белл зазначав, що в прийдешньому столітті вирішального значення для економічного і соціального життя, для способів виробництва знання, а також для характеру трудової діяльності людини набуває становлення нового соціального устрою, який ґрунтується на телекомунікаціях (Bell, 1980). Але, не можна не відзначити той вплив, який, на думку Д. Белла, нові технології виробництва і поширення інформації здійснюють на сферу зайнятості. Необхідність у ручній праці, зайнятість на виробництві зменшується, натомість зростає зайнятість у сфері інформаційної праці. Загалом, відмінними рисами інформаційного суспільства, Д. Белл визначав кількісне зростання та змістовне значення інформації, що посилює роль знання, впливає на розвиток сфери послуг у сфері інформаційних комунікацій, нерозривно пов'язаних із розвитком технологій.

У цьому ж напрямі розвиває свої ідеї й Е. Тоффлер, наголошуючи на ролі та цінності інформації в епоху третьої хвилі (інформаційне суспільство), що пов'язана з еволюцією техніки та технологій, яка збільшує інформаційний обмін і впливає на розвиток знаннєвої сфери (Toffler, 1981).

Ведучи мову про розвиток концептуальних метафор, пов'язаних з операціоналізацією поняття «інформаційне суспільство», неможливо обійти увагою підхід, запропонований впливовим іспанським соціологом Мануелем Кастельсом. Він наголошував, що в новому соціальному укладі зростаюча інтеграція між думками й машинами ліквідує розрив між людськими істотами й машинами і особливу увагу звернув на те, що стає вирішальною рисою у суспільстві. У новому інформаційно-технологічному устрої, який він позначив концептуальною метафорою «інформаційне суспільство», він виокремив наступні суттєві ознаки:

– інформація стає технологічною сировиною, і відповідно розвиток технологій впливає на виробництво інформації;

– «ефект технології»: розвиток нових технологій в інформаційному просторі соціуму впливає на всі сфери людського життя, це взаємопов'язані та взаємозалежні явища;

– інформаційні технології – це ресурс суспільства, саме їхній розвиток забезпечує потенційну можливість як позитивних, так і негативних тенденцій соціальних змін;

– «мережева логіка» розвитку: революція інформаційних технологій, що стали відправним пунктом в аналізі складнощів становлення нової економіки, суспільства і культури, створила фундамент для формування нового глобального мережевого суспільства. Відмітна риса мережі – гнучкість, здатність до трансформації, швидка модифікація суспільних інститутів та організацій, перегруповування структурних елементів суспільної системи;

– «глобальна економіка» формується як єдина система, в якій основні види економічної діяльності та їхні складові організовуються в глобальному масштабі, або безпосередньо, або з використанням розгалуженої мережі;

– «якості» інформаційно-технологічної парадигми: конвергенція комунікаційних засобів і технологій, інтенсивність інформаційного впливу, складність взаємодій, всеосяжність мережевої структури, зняття часових обмежень, адаптивність людського ресурсу.

По суті, М. Кастельс розвиває свою ідею інформаційного суспільства у руслі економіко-технологічної концепції, і пропонує нову концептуальну метафору «інформаціональне суспільство» з двох причин. По-перше: щоб провести «аналітичне розмежування» понять інформаційне та інформаціональне суспільство і показати сполучні ланки одного ланцюга способу виробництва і способу розвитку. Процес виробництва неможливий без високотехнологічного забезпечення інформаційним обміном новими знаннями. Новий інформаційний спосіб розвитку забезпечується тільки через створення дедалі складніших технологій зі збирання, опрацювання, обміну та генерування інформації і відповідно продукування знань. По-друге, для того, щоб позначити межі інформаційно-технологічної парадигми у вузько окресленому темпоральному просторі соціуму.

Соціальна структура суспільства, на думку М. Кастельса, зазнала значної трансформації, оскільки інтенсивність і частота взаємодій між двома соціальними положеннями виявляються

коротшими, коли обидві вони виступають як вузли мережевої структури.

Загалом, М. Кастельс, відкидаючи сам термін «інформаційне суспільство» та пропонуючи свою концептуальну метафору, вирішальною рисою суспільства визначає створення інформаційних мережевих структур, за допомогою яких вибудовуються нові комунікації, виникають нові форми взаємодій та все це має всеосяжний глобальний характер.

2. *Символічний, культурний, психологічний аспекти* інформаційного суспільства неодноразово підкреслювалися, розвивалися і розробляються зараз із соціологічних позицій. На початковому етапі значну роль відіграли праці таких західних соціологів-теоретиків, як П. Бурдьє, Ж. Бодрійєр, Ж.-Ф. Ліотар, М. Кастельс та ін. Зокрема, Ж. Бодрійєр робив акцент на тому, що в новій інформаційній цивілізації достаток знаків створює хаотичні смислові конструкції, симулякри (віртуальні аналоги реальності). Кожна людина, обираючи за власним розсудом знакові форми, наповнює їх власним смислом. Це призводить до «втрати реальності» не тільки смислу, а й значущості символічних репрезентацій.

Дослідження симуляції реальності набуло розвитку в працях як зарубіжних, так і вітчизняних авторів. Виник новий напрям, пов'язаний із вивченням ефектів та особливостей віртуалізації суспільства. Суть її в тому, що відбувається симуляція соціальної реальності, людина занурюється в нову віртуальну реальність, вживаючись у неї, а іноді й роблячи її сенсом свого життя. Перспективою такого переходу, як зазначалося нами раніше, можуть стати нові зв'язки і відносини між людьми, підпорядковані дії законів віртуального світу образів. Це накладає відбиток на всі сфери соціального життя, економічну, політичну, культурну тощо (Bytiak, Danilyan, Dzeban, Kalynovskyi, Finin, 2021; Данильян, Дзьобань, 2016; Дзьобань, 2024).

Метафорично висловився з приводу віртуалізації М. Кастельс, висловивши, що основою життя в мережевому суспільстві стає світ «усюдисущих аватарів», знищується саме поняття часу, стираються всі можливі просторові кордони. Віртуальна реальність стає «інформаційним двійником» реальності існуючої (Castells, 2004). Дослідники акцентують свою увагу на вивченні трансформацій соціальних відносин у реальному та віртуальному світі особливого комунікативного простору – Інтернету. Вивчаються вплив

Інтернету на поведінку соціальних спільностей та окремого індивіда, оцінюються наслідки нової «мережевої реальності». Усе це нерозривно пов'язане з техніко-технологічною складовою інформаційного суспільства і не може розглядатися незалежно від екстенсивного розвитку сучасних інформаційних технологій, що накладають відбиток на фрагментарний характер образного, смислового сприйняття дійсності у свідомості людини.

Інформаційні технології мають значний вплив на соціальні та культурні процеси, де особливе значення надається символічному характеру та знаковій цінності інформації (Данильян, Дзьобань, 2020; Данильян, Дзьобань, 2022). Симуляція дійсності, на думку Ж. Бодрійяра, функціонує на основі «структурного закону цінності» (Baudrillard, 1968), коли символічний процес виробництва та споживання цінностей та смислів формує нові потреби. Новий тип споживання виникає через символічні відносини комунікативного обміну, у якому всі речі, події, знаки набувають людини індивідуалізовану символічну цінність. У таких відносинах вибудовується та задовольняється індивідуальна система потреб «здійснюється систематична діяльність та універсальний відгук на зовнішні впливи, на ньому ґрунтується вся система нашої культури» (Baudrillard, 1996).

Культурна модифікація в інформаційному суспільстві пов'язується з ускладненням мережевої соціальної організації суспільства. Інтенсивність та різноманітність «культурних обмінів», що визначається основними принципами мережевої організації, які стають «ризоматичними» та характеризуються безладністю, випадковістю, хаотичністю, нелінійністю.

Мережева культура за висловом М. Кастельса опредметнюється в «гіпертексті». Інформаційна мозаїка стає надмірною, спотворення, інтерпретації, реінтерпретації, стиснення, розширення, копіювання, дублювання тощо, процедури кодування інформації під час трансформації їх у повідомлення визначаються інтересами груп та спільнот, як на локальному, так і на глобальному рівнях (Castells, 2004).

Психологічний аспект інформатизації пов'язаний із кількісним зростанням споживання інформації через основні канали масової комунікації ЗМІ та Інтернет. Надмірність та фрагментарність інформації призводить до її поверхневого сприйняття. Як зазначає Е. Тоффлер, надзбу-

дження на сенсорному рівні збільшує спотворення, з яким сприймаємо реальність, когнітивне (на рівні свідомості) надзбудження створює перешкоди нашої здатності «думати» (Toffler, 1984). Уламки вражень у свідомості індивіда виникають у результаті так званого «інформаційного навантаження». Це метафоричне «бомбардування свідомості», що наростає в глобальному інформаційному просторі, веде людей до масової апатії, психозу, втрати здатності приймати раціональні (адекватні) рішення, до спалахів насильства, політики нігілізму, алармізму та інших негараздів (Toffler, 1984).

Елвін Тоффлер підкреслює, що коли індивід поринув у ситуацію, що швидко й хаотично змінюється швидко, або в напхане новинами середовище, точність його передбачення стрімко падає. Він не може більше робити розумні коригувальні оцінки, від яких залежить раціональна поведінка (Toffler, 1984). Дезорієнтація людини в інформаційному просторі означає, що важливою стає здатність до адаптації в реальності, яка швидко змінюється. Вперше цей стан, який Е. Тоффлер назвав «шок майбутнього», було описано в 60-х роках XX ст. Маршаллом Маклюеном у зв'язку зі швидким розвитком та поширенням телебачення (McLuhan, 1994).

Зазначений шок окрім іншого зумовлений і трансформацією комунікативного поля суспільства. Сьогодні простежується нерозривний зв'язок сучасних комунікацій з аспектами дисциплінування, безпеки та постпаноптичного контролю як культурної практики в епоху цифровізації (Kovalenko, Meliakova, Kalnytskyi, Nesterenko, 2023). Крім того, ці автори у своїй іншій статті пишуть про значення цифрової культури для соціальних трансформацій, що мають сьогодні тенденцію перформативної взаємодії цільових агентних спільнот, активність яких відбувається у тому числі й у віртуальних публічних просторах (Kovalenko, Meliakova, Kalnytskyi, Nesterenko, 2023), що суттєво ускладнює комунікативні практики. Суттєву роль тут відіграють і процеси діджиталізації, які посилюються пандеміями, соціально-економічним локдауном, війнами і, як наслідок, ізоляцією людини, онлайн-взаємодією (Meliakova, Kovalenko, Kalnytskyi, Kovalenko, 2021).

Зростання телекомунікаційних технологій і створення нових способів психологічного впливу на свідомість людини, що послідувало за цим, послужило відправною точкою інтервен-

ції в масову свідомість через технології інформаційної війни як метафори. На сьогоднішній день головною зброєю такої війни є інформація. Інформаційна війна пов'язана з використанням інформації для управління/маніпулювання масовою свідомістю. Якщо зважати на те, що інформаційний вплив за допомогою ЗМІ та Інтернету відбувається практично щомиті, повсюдно, то слід визнати, що більш потужної зброї за всю історію розвитку людство не застосовувало.

Інформаційна війна, як спосіб досягнення політичних, економічних, ідеологічних цілей іншими, відмінними від війни (як збройного конфлікту) засобами є тотальною за своєю природою. Засоби масової інформації стали тиражувати такий ефективний термін, підібравши до нього безліч епітетів: «війна ХХІ століття», «нова зброя», «війна нового типу», «наси́льство над свідомістю», «медіа-агресія» та інші.

У ХХІ ст. термін «інформаційна війна» вийшов зі сфери суто політичного та публіцистичного дискурсу та став самостійною дефініцією у науковому дискурсі. Слід наголосити, що виникнення даного феномену стало можливим лише в новому високотехнологічному суспільстві, в якому швидкість, тотальність, масштабованість інформаційного обміну не піддається порівнянню з попереднім індустріальним етапом розвитку. І це можна розглядати як ще одну характерну особливість інформаційного суспільства.

3. *Глобалізаційний та політичний аспекти інформаційного суспільства* актуалізуються на початку ХХІ ст. і пов'язано це з цілеспрямованою діяльністю глобальних гравців на «світовій шахівниці» (Зб. Бжезинський).

Відмінні риси інформаційного суспільства на даному напрямі досліджень визначаються тотальністю і універсальністю його природи. Створення інформаційного суспільства – це процес розвитку держав, формування нових міждержавних зв'язків з урахуванням прийняття глобальних економічних, управлінських, політичних рішень.

Три вектори задають вивчення нової глобальної риси інформаційного суспільства. По-перше, зростає роль політичної влади. Як стверджує М. Кастельс, формування нової (глобальної) економіки, заснованої на соціально-економічних змінах і технологічній революції, певною мірою залежатиме від політичних процесів, що відбуваються в державі, у тому числі, ініційованих нею самою (Castells, 1996). Інформація стає стратегічним ресурсом і «головним аргументом» політики.

По-друге, формуються міжнародні та національні концепції розвитку інформаційного суспільства. Початок століття ознаменувався проголошенням міжнародної офіційної програми розвитку глобального інформаційного суспільства, яка увійшла в історію як Окінавська Хартія (2000). Ключове завдання у цій програмі полягає у стимулюванні і сприянні переходу до інформаційного суспільства й у реалізації його повних економічних, соціальних і культурних переваг. Основний принцип – всі люди повсюдно, без винятку, повинні мати можливість користуватися перевагами глобального інформаційного суспільства.

Ідеальна модель побудови інформаційного суспільства була сформульована в Декларації ООН 12 грудня 2003 року: орієнтована на інтереси людей, відкрита для всіх і спрямована на розвиток інформаційного суспільства, в якому кожен міг би створювати інформацію та знання, мати до них доступ, користуватися та обмінюватися ними, з тим, щоб дати окремим особам, громадам і народам можливість повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи своєму сталому розвитку, підвищуючи якість свого життя на основі цілей та принципів Статуту ООН і дотримуючись у повному обсязі та підтримуючи Загальну декларацію прав людини.

По-третє, масштабність, швидкість і драматичність виникнення та поширення терористичних викликів та загроз у планетарному масштабі породжується науково-технічним розвитком інформаційних технологій та диктує світовій спільноті необхідність створення адекватних способів захисту, моделей «інформаційної безпеки» (Information society, 2021; Information security, 2023). Характерною особливістю терористичних атак з використанням мережевої стратегії є так звана «миттєва війна» з тривалим вражаючим ефектом. Окремі країни вже не можуть розглядатися як ізольовані гравці на загальному «полі битви». Їхні інтереси перетинаються, нові типи взаємодій актуалізуються під впливом глобальної загрози знищення всього світу.

У центрі сучасних дискусій соціальних вчених, як зазначає Ф. Уебстер, перебувають зміни (Webster, 1993). Насамперед, змінився вектор вивчення – від технології до людини, тобто до тих людей, які є провідниками інформації. Зміни, що виникли наприкінці минулого століття і що актуалізувалися на початку ХХІ століття, як вважає Ф. Уебстер, пов'язані з тим, що дослідницький

інтерес більше спрямований на вивчення наступних аспектів:

- яких форм набуває інформація;
- як інформація впливає на соціальні, економічні, політичні відносини у суспільстві;
- як змінюється спосіб життя людей під впливом споживаної інформації.

Ф. Уебстер класифікував створені у XX ст. визначення інформаційного суспільства та позначив п'ять основних його типів. Він вважає, що наявні визначення інформаційного суспільства або недостатньо розгорнуті, або неточні, або страждають обома пороками. Усі концепції – технологічна, економічна, пов'язана зі сферою зайнятості, просторова чи культурна – дають нам вельми проблематичні поняття щодо того, що власне представляє інформаційне суспільство і як його визначити.

Загалом він акцентує увагу на тому, що всі існуючі теорії інформаційного суспільства спираються на переконання: суспільство стає інформаційним, оскільки в ньому циркулює все більше інформації. Але, кількісне зростання виробництва та споживання інформації, на його думку, не призвело до виникнення інформаційного суспільства і ми маємо справу лише з припущенням, що кількісне збільшення – неясно, яким чином, – трансформується у якісну зміну соціальної системи (Webster, 1993). Таке розуміння з його погляду відповідає технократичним переконанням їх авторів та спрощеному аналізу інформаційної сфери, оскільки вони визнають першопричиною змін суспільної системи, особливу роль техніки та технологій.

Критикуючи всі існуючі теорії, Ф. Уебстер вказує на конкретні «соціологічні дефекти» у роботах Д. Белла, хоча й визнає практичну спрямованість його робіт. Але при цьому він різко висловлюється з приводу його ключової характеристики інформаційного суспільства: зростання кількості та значення інформації.

У найзагальнішому вигляді, роботу Ф. Уебстера можна визначити як якісну історіографію. Він досить глибоко досліджував передумови виникнення самого поняття «інформаційне суспільство», оцінив найбільш відомі концепції, але при цьому порівняльний аналіз різних підходів у його роботі страждає на ту ж однобокість, в якій він звинувачує своїх колег.

Варто зазначити, що сам Ф. Уебстер, то погоджуючись, то «відхрещуючись» від терміна «інформаційне суспільство», виявля-

ється надто суб'єктивним у своїх уподобаннях. Здебільшого його протиставлення одних підходів іншим спираються на тезу, що ключовою рисою інформаційного суспільства є теоретичне знання. Критикуючи своїх колег за «соціологічні дефекти», які, по суті, він вбачає у тому, що вони зосередилися на пошуку будь-якого кількісного заходу інформатизації: інформаційних технологій, вартості інформації, кількості зайнятих в обслуговуванні інформаційної сфери, підрахунку знаків та значень тощо, він сам потрапляє в ту ж односторонню пастку. Наводячи переконливі аргументи в обґрунтуванні нової характеристики інформаційного суспільства – теоретичного знання – він є так само одностороннім, як і ті, кого він критикує. Крім того, його підхід до визначення самого теоретичного знання настільки туманний і неточний, що не дозволяє інтерпретувати його як переконливий доказ: він стверджує, що теоретичне знання слід вважати «характерною рисою сучасності», «визначальною рисою світу» (Webster, 1993). Найзагальніші питання, які напрошуються після знайомства з його роботою: чому треба скептично ставитися до ідеї інформаційного суспільства? Чому не можна розглядати всі концепції, кожна з яких є новою «цеглиною» у побудові теорії інформаційного суспільства, збагачуючи її новими атрибутами виходячи з принципу додатковості?

Доробки Ф. Уебстера тут наведені з тією метою, щоб, по-перше, показати, наскільки суб'єктивними й суперечливими бувають погляди різних учених на один і той самий феномен, і, по-друге, щоб, підкреслити, що технологічне XX ст. вже внесло свої корективи у розвиток нового типу суспільного устрою, але його інформаційний вплив поки не уявляється можливим квантифікувати з усіх боків.

Повертаючись до визначень сучасного суспільства, варто наголосити, що загальновизнаного тлумачення поняття інформаційне суспільство досі не отримало. Дискусії з приводу закріплення за цим науковим терміном якогось однозначного трактування призвели до ще більшої метафоричності та невизначеності.

Отже, різноманітність поглядів на феномен «інформаційне суспільство» породжує безліч варіантів концептуальних метафор: «техно-тронна ера» (Зб. Бжезінський); «зріле суспільство» (Д. Габор); «технологічне суспільство» (Ж. Елюль); «суперіндустріальне суспільство» (Е. Тоффлер); «постсучасне суспільство» (Ж.-

Ф. Ліотар), які також як інші метафори, що застосовуються до сучасного суспільства. Вони підкреслюють характерні особливості, вносять доповнення, але в цілому актуалізують розуміння сукупності процесів, що впливають на розвиток суспільства, як системи.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З усіх вищенаведених концепцій, підходів, ідей та метафор можна виділити узагальнюючі ознаки інформаційного суспільства:

- умовою зародження інформаційного суспільства є створення та розвиток інформаційних технологій;
- інформація – стратегічний ресурс суспільства як на мікрорівні (індивідів, груп), так і на макрорівні (нації, держави, світ). Інформація впливає на соціальні, економічні, політичні відносини у суспільстві; спосіб життя людей змінюється під впливом споживаної інформації. Інформація стає стратегічним ресурсом;
- результатом застосування інформаційних технологій є тотальність, масштабність, швидкість, глобальний характер інформаційних взаємодій;

– ризики, що глобалізуються, виклики інформаційного суспільства, які мають дифузне поширення, є доказом амбівалентності потенціалу інформаційно-технологічного розвитку;

– характерними рисами інформаційного суспільства є індивідуалізація, глобалізація, фрагментація дійсності та соціально-політичної поведінки індивідів, руйнація суспільних зв'язків, ерозія інституційної системи, криза громадянськості, світовий безлад та інші негативні явища;

– «інформаційна економіка» – результат перетворень інфосфери, в якій інформаційно-комунікаційні технології відіграють вирішальну роль у процесі суспільного виробництва, розподілу та споживання суспільних благ;

– новим видом комунікації в інформаційному суспільстві, з допомогою якого виникають нові форми взаємодій, є мережа, яка має всеосяжний глобальний характер.

Цілком очевидно, що подальші наукові розвідки суспільних проблем задля досягнення їх максимальної адекватності соціокультурним реаліям мають враховувати зазначені узагальнюючі ознаки інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

- Белл Д. Прихід постіндустріального суспільства. 1996. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bell.html>.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. “Симулякр”: концептуалізація феномена у постнеокласичній філософії. *Інформація і право*. 2016. № 2 (17). С. 66-76.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Інформатизація як атрибут інформаційного суспільства: від ретроспекції до сучасної рефлексії. *Інформація і право*. 2022. № 1 (40). С. 9-20.
- Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Трансформації цінностей в інформаційному суспільстві: багатовимірність та різнопорядковість. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія*. 2020. № 3 (46). С. 28-43.
- Дзьобань О. П. Інформаційно-цифровий континуум як соціокультурний феномен: до проблеми концептуалізації. *Інформація і право*. 2024. № 2 (49). С. 62-75.
- Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права: світоглядні й загальнотеоретичні засади: монографія. Харків: Майдан, 2013. 360 с.
- Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку: колективна монографія / за ред. д. філософ. н., проф. В.Г.Воронкової. Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2017. 292 с.
- Ллойд С. Програмуючи Всесвіт. Космос – квантовий комп'ютер / пер. з англ. М. Репан. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. 256 с.
- Пилипчук В. Г., Дзьобань О. П. Інформаційне суспільство: філософсько-правовий вимір: монографія. Ужгород: ТОВ “ІВА”, 2014. 282 с.
- Baudrillard J. Symbolic exchange and death. 1968. URL: <http://www.after1968.org/app/webroot/uploads/01SymbolicExchangeDeathLow.pdf>.
- Baudrillard J. The system of objects. 1996. URL: https://monoskop.org/images/2/28/Baudrillard_Jean_The_system_of_objects_1996.pdf.
- Bauman Z. Intimations of Postmodernity. 1992. URL: <https://www.bol.com/nl/nl/p/intimations-of-postmodernity/9200000005077642/>.
- Bell D. The social framework of the information society. *The Microelectronics Revolution*. Blackwell, Oxford, 1980. P. 500-549.
- Bourdieu P. Questions de sociologie. Paris: Minuit, 1980. 268 p.;

- Bourdieu P. Esquisse pour une auto-analyse. Paris: Raisons d’agir éd., 2004. 141 p.
- Bytiak Y. P., Danilyan O. G., Dzeban A. P., Kalynovskyi Y. Yu., Finin H. I. Cyberspace and virtual reality as characteristics of the information society. *Revista Inclusiones*. 2021. Vol. 8. № 1. P. 332-349.
- Castells M. Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. 2004. URL: <https://annenbergh.usc.edu/sites/default/files/2015/04/28/Informationalism%2C%20Networks%20and%20the%20Network%20Society.pdf>.
- Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. 1: The Rise of the Network Society. Oxford (UK): Blackwell Publishers, 1996. 328 p.
- Giddens A. The Consequences of Modernity. 1991. URL: <https://www.amazon.nl/-/en/Anthony-Giddens/dp/0804718911>.
- Information security in modern society / A. P. Getman (ed.), O. G. Danilyan, O. P. Dzeban, Y. Y. Kalynovskyi, E. A. Kalnytskyi. LAP Lambert Academic Publishing, 2023. 195 p.
- Information society and information security / A. Getman (ed.), O. Danilyan, O. Dzeban, Y. Kalynovskyi. LAP Lambert Academic Publishing, 2021. 125 p.
- Jaynes J. The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind. Boston: Houghton Mifflin, 1976. 467 p.
- Kovalenko I., Meliakova Y., Kalnytskyi E., Nesterenko K. From a Subject to an Agent, from Society to Community in Conditions of the Market of Identities, Abilities and Freedoms. *Cogito*. 2023. Vol. 15. Iss. 4. P. 30-59.
- Kovalenko I., Meliakova Y., Kalnytskyi E., Nesterenko K. Postpanopticon: Control and Media in the New Digital Reality. *Filosofija, Sociologija*. 2023. Vol. 34 (3). P. 219-227.
- Lakoff G., Johnson M. Metaphors we live by. Chicago; London; The Univ. of Chicago Press, 1980. 276 p.
- Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. New York: Princeton, 1962. 283 p.
- Masuda Y. The information society as post-industrial society. Washington: World Future Society, 1983. 171 p.
- McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. 1994. URL: <https://www.amazon.com/Understanding-Media-Extensions-Marshall-McLuhan/dp/0262631598?asin=0262631598&revisionId=&format=4&depth=1>.
- Meliakova Y., Kovalenko I., Kalnytskyi E., Kovalenko H. Performativity and self-exploitation: body significance in late capitalist era. *Cogito*. 2021. Vol. 13. Iss. 4. P. 7-29.
- Smart B. Modern Conditions. Postmodern Controversies. 2016. URL: <https://philpapers.org/rec/SMAMCP>.
- Toffler A. Future Shock. London: Bantam, 1984. 108 p.
- Toffler A. The Third Wave. Toronto (etc.): Bantam Books, 1981. 394 p.
- Van Dijk J. The Network Society: Social Aspects of New Media. 2006. URL: https://books.google.nl/books?id=b7ktTPViYMC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
- Webster F. Theories of Information Society. 1993. URL: <https://typeset.io/pdf/theories-of-the-information-society-2e4432tztu.pdf>.

References

- Bell, D. (1996). Prykhyd postindustrialnoho suspilstva. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/bell.html>.
- Danylian, O.H., Dzoban, O.P. (2016). “Symuliakr”: kontseptualizatsiia fenomena u postneoklasychnii filosofii. *Information and law*. № 2 (17). C. 66-76.
- Danylian, O.H., Dzoban, O.P. (2022). Informatyzatsiia yak atrybut informatsiinoho suspilstva: vid retrospektii do suchasnoi refleksii. *Information and law*. № 1 (40). C. 9-20.
- Danylian, O.H., Dzoban, O.P. Transformatsii tsinnosti v informatsiinomu suspilstvi: bahatovymirnist ta riznoporadkovist. *Bulletin of the Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy*. 2020. № 3 (46). C. 28-43.
- Dzoban, O.P. (2024). Informatsiino-tsyfrovyy kontynuum yak sotsiokulturnyi fenomen: do problemy kontseptualizatsii. *Information and law*. № 2 (49). C. 62-75.
- Dzoban, O.P. (2013). Filosofii informatsiinoho prava: svitohliadni y zahalnoteoretychni zasady. Kharkiv: Maidan.
- Informatsiine suspilstvo v sviti ta Ukraini: problemy stanovlennia ta zakonomirnosti rozvytku (2017) / V.H.Voronkova (Ed.). Zaporizhzhia: Vyd-vo ZDIA.
- Lloid, S. (2019). Prohamuiuchy Vsesvit. Kosmos – kvantovyy komp’iuter. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia.
- Pylypchuk, V.H., Dzoban, O.P. (2014). Informatsiine suspilstvo: filosofsko-pravovyy vymir. Uzhhorod: TOB “IBA”.
- Baudrillard, J. (1968). Symbolic exchange and death. URL: <http://www.after1968.org/app/webroot/uploads/01SymbolicExchangeDeathLow.pdf>.
- Baudrillard, J. (1996). The system of objects. URL: https://monoskop.org/images/2/28/Baudrillard_Jean_The_system_of_objects_1996.pdf.
- Bauman, Z. (1992). Intimations of Postmodernity. URL: <https://www.bol.com/nl/nl/p/intimations-of-postmodernity/9200000005077642/>.
- Bell, D. (1980). The social framework of the information society. *The Microelectronics Revolution*. Blackwell, Oxford, P. 500-549.

- Bourdieu, P. (1980). Questions de sociologie. Paris: Minuit.
- Bourdieu P. (2004). Esquisse pour une auto-analyse. Paris: Raisons d’agir éd.
- Bytiak, Y.P., Danilyan, O.G., Dzeban, A.P., Kalynovskyi, Y.Yu., Finin, H.I. (2021). Cyberspace and virtual reality as characteristics of the information society. *Revista Inclusiones*. Vol. 8. № 1. P. 332-349.
- Castells, M. (2004). Informationalism, networks, and the network society: a theoretical blueprint. URL: <https://annenbergh.usc.edu/sites/default/files/2015/04/28/Informationalism%2C%20Networks%20and%20the%20Network%20Society.pdf>.
- Castells, M. (1996). The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. 1: The Rise of the Network Society. Oxford (UK): Blackwell Publishers.
- Giddens, A. (1991). The Consequences of Modernity. URL: <https://www.amazon.nl/-/en/Anthony-Giddens/dp/0804718911>.
- Information security in modern society (2003) / A.P. Getman (ed.), O.G. Danilyan, O.P. Dzeban, Y.Y. Kalynovskyi, E.A. Kalnytskyi. LAP Lambert Academic Publishing.
- Information society and information security (2001) / A. Getman (ed.), O. Danilyan, O. Dzeban, Y. Kalynovskyi. LAP Lambert Academic Publishing.
- Jaynes, J. (1976). The origin of consciousness in the breakdown of the bicameral mind. Boston: Houghton Mifflin.
- Kovalenko I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E., Nesterenko K. (2023). From a Subject to an Agent, from Society to Community in Conditions of the Market of Identities, Abilities and Freedoms. *Cogito*. Vol. 15. Iss. 4. P. 30-59.
- Kovalenko, I., Meliakova, Y., Kalnytskyi, E., Nesterenko, K. (2023). Postpanopticon: Control and Media in the New Digital Reality. *Filosofija, Sociologija*. Vol. 34 (3). P. 219-227.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). Metaphors we live by. Chicago; London; The Univ. of Chicago Press.
- Machlup, F. (1962). The Production and Distribution of Knowledge in the United States. New York: Princeton.
- Masuda, Y. (1983). The information society as post-industrial society. Washington: World Future Society.
- McLuhan, M. (1994). Understanding Media: The Extensions of Man. URL: <https://www.amazon.com/Understanding-Media-Extensions-Marshall-McLuhan/dp/0262631598?asin=0262631598&revisionId=&format=4&depth=1>.
- Meliakova, Y., Kovalenko, I., Kalnytskyi, E., Kovalenko, H. (2021). Performativity and self-exploitation: body significance in late capitalist era. *Cogito*. Vol. 13. Iss. 4. P. 7-29.
- Smart, B. (2016). Modern Conditions. Postmodern Controversies. URL: <https://philpapers.org/rec/SMAMCP>.
- Toffler, A. (1984). Future Shock. London: Bantam.
- Toffler, A. (1981). The Third Wave. Toronto (etc.): Bantam Books.
- Van Dijk, J. (2006). The Network Society: Social Aspects of New Media. URL: https://books.google.nl/books?id=b7ktTPViYMC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.
- Webster, F. (1993). Theories of Information Society. URL: <https://typeset.io/pdf/theories-of-the-information-society-2e4432tztu.pdf>.

OLEXANDER, DZOBAN – Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
Professor Philosophy Department, Yaroslav Mudryi National Law University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: a_dzeban@ukr.net
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-2075-7508>

VASYL, KROTIUK – PhD, Associate Professor,
Head of the Department of Psychology and Pedagogy,
Ivan Kozhedub National Air Force University (Kharkiv, Ukraine)
E-mail: krotiukvasyl@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-5606-069X>

METAPHORICAL UNDERSTANDING OF THE INFORMATION SOCIETY

Abstract

The relevance of the topic lies in the fact that metaphors shape the way of thinking, determine the values and strategies for the development of the information environment. They help to explain complex processes in an accessible form and influence public consciousness. The aim of the article is to clarify the key characteristics of the information society on the basis of existing metaphors for its interpretation and to show the cause-and-effect relationship between the development of the «products» of the information society and the rapid growth of technologies in the information

sphere. The diversity of views on the phenomenon of the «information society» gives rise to many variants of conceptual metaphors: «technotronic era» (Coll. Brzezinski); «mature society» (D. Gabor); «technological society» (J. Ellul); «superindustrial society» (E. Toffler); «postmodern society» (J.-F. Lyotard), which are also like other metaphors applied to modern society. They emphasize the characteristic features, make additions, but in general actualize the understanding of the set of processes that affect the development of society as a system. Conceptualization of this topic through metaphors opens the way to interdisciplinary understanding: sociological, philosophical, cultural. After all, the information society cannot be reduced only to technologies, it includes symbolic, communicative and value dimensions. The metaphorical approach is not a substitute for rigorous analysis, but rather complements it, providing researchers with a tool for a deeper understanding of the transformations of the modern world. The article demonstrates that the fundamental concept of «society» in philosophy and sociology, during the creation and development of theoretical frameworks that describe changes occurring at specific stages of human civilization's development, has been supplemented by metaphorical terms. These terms delineate temporal boundaries and define distinctive features of the social system. The most significant aspects of studying the information society are identified (technological, symbolic, cultural, psychological, globalization, and political), and the general characteristics of the information society are highlighted. The article shows that the concept of «society», fundamental to philosophy and sociology, in the process of creating and developing theoretical constructs that allow describing changes occurring at a specific stage of the development of human civilization, was supplemented by metaphorical terms, with the help of which temporal boundaries were outlined, distinctive features of the social system were determined. The most significant aspects of the study of the information society (technological, symbolic, cultural, psychological, globalization and political) are outlined, and generalizing features of the information society are highlighted. The conclusion is made that the modern information society is often described not only through strict scientific definitions, but also with the help of metaphors that reflect the complexity and multidimensionality of this phenomenon. Metaphoricity allows for a deeper understanding of the nature of information processes: for example, society as a «network», «organism», «mirror», «knowledge market» or even «cyberspace». They emphasize characteristic features, make additions, but in general actualize the understanding of the set of processes that influence the development of society as a system.

Key words: society, information society, technology, communications, network communications, information, networks, social structure, metaphor.

© The Authors(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 15.07.2025

Accepted date 15.08.2025

Published date 25.09.2025

How to cite: Дзьобань, Олександр, Кротюк, Василь. Метафоричність розуміння інформаційного суспільства. HUMANITIES STUDIES: Collection of Scientific Papers / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 24(101). P. 39–51

doi: <https://doi.org/10.32782/hst-2025-24-101-04>